NODIRA VA UVAYSIY IJODIDA GENDER SUBYEKTLIGI VA LIRIK O‘ZLIK

Almardanova Jamila Safar qizi
Surxondaryo viloyati 19-umumiy o‘rta ta’lim maktabi o‘qituvchisi
https://doi.org/10.5281/zenodo.23102911

Annotatsiya: Mazkur tezisda o‘zbek mumtoz adabiyotining yirik vakillari Nodira va Jahon otin Uvaysiy ijodida gender subyektligi hamda lirik o‘zlik masalalari qiyosiy tahlil qilinadi. Shoiralar lirikasida ayolning ruhiy kechinmalari, ishq va hijron, dard, ma’naviy izlanish hamda o‘zligini anglash jarayonlarining badiiy ifodasi yoritiladi. Shuningdek, mumtoz poetik an’analar doirasida individual “lirik men”ning shakllanishi va ayol ijodkorning o‘z poetik ovozini namoyon etish xususiyatlari ko‘rib chiqiladi. Tadqiqotda Nodira va Uvaysiy ijodining o‘zaro mushtarak hamda farqli jihatlari qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Nodira, Uvaysiy, gender subyektligi, lirik o‘zlik, lirik “men”, ayol shoiralar, mumtoz adabiyot, ishq, hijron, poetik tafakkur.

Kirish

O‘zbek mumtoz adabiyotida Nodira va Jahon otin Uvaysiy ijodi ayol shoiraning badiiy tafakkuri va poetik “men”ini o‘rganish uchun muhim manbalardan biridir. Ularning she’riyatida ayolning ichki dunyosi, ishq va hijron iztiroblari, insoniy munosabatlarga munosabati hamda ma’naviy izlanishlari o‘ziga xos tarzda ifodalangan.Uvaysiyning Nodira badiiy tafakkurining shakllanishidagi ustozlik ta’siri hamda Qo‘qon adabiy muhiti har ikki shoiraning ijodiy subyektligini shakllantirgan muhim omillardan hisoblanadi. Shu jihatdan ularning ijodini bir-biridan ajratgan holda emas, balki o‘zaro adabiy-estetik aloqadorlik va mushtarak poetik muhit doirasida o‘rganish muhimdir.

Mazkur tadqiqotda gender subyektligi tushunchasi zamonaviy gender nazariyalarini tarixiy davrga to‘g‘ridan-to‘g‘ri tatbiq etish sifatida emas, balki ayol ijodkorning o‘z nomidan so‘zlashi, o‘z ruhiy kechinmalarini anglab ifodalashi va adabiy makonda mustaqil poetik ovozga ega bo‘lishi nuqtayi nazaridan talqin qilinadi.

Asosiy qism

Nodira ijodida lirik “men”, ayniqsa, ishq va hijron mavzularida yorqin namoyon bo‘ladi. Shoiraning:

“Vasl uyin obod qildim, buzdi hijron oqibat,
Seli g‘amdin bu imorat bo‘ldi vayron oqibat”

baytida “vasl uyi”, “g‘am seli”, “obod” va “vayron” obrazlari orqali lirik qahramonning ichki holati badiiylashtiriladi. Bu yerda ayol lirik subyekti o‘z kechinmasini oddiy bayon qilish bilan cheklanmay, uni poetik obrazlar vositasida ifodalaydi. Shuningdek,

“Qolmadi ko‘nglumda zaxmi ishq pinhon oqibat”

misrasi lirik “men”ning ichki dardini anglab, uni ochiq ifodalashga o‘tganini ko‘rsatadi. Demak, Nodira lirikasida ayol subyekti o‘z ruhiy holatini anglovchi va uni mustaqil poetik shaklda ifodalovchi faol lirik qahramon sifatida namoyon bo‘ladi.

Uvaysiy ijodida esa lirik “men”ning bevosita nomlanishi alohida ahamiyatga ega. Shoiraning “Uvaysiyman” radifli g‘azalida:

“Mehnatu alamlarga mubtalo Uvaysiyman,
Qayda dard eli bo‘lsa, oshno Uvaysiyman”

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

misralari orqali shaxsiylik va individual poetik ovoz yanada kuchayadi. Shoira o‘z nomini lirik matnga kiritish orqali “men”ning mavjudligini aniq ifodalaydi. “Mehnat”, “alam”, “dard” va “oshno” tushunchalari esa lirik qahramonning nafaqat shaxsiy iztirobini, balki insoniy dardga munosabatini ham aks ettiradi.

Uvaysiy lirikasida lirik o‘zlik dunyo va insoniy munosabatlarga munosabat bildirish jarayonida ham shakllanadi:

“Istadim bu olamni, topmadim vafo ahlin,
Barchadin yumib ko‘zni muddao Uvaysiyman.”

Mazkur baytda lirik subyektning hayot va vafo haqidagi individual qarashi ifodalanadi. Shu jihatdan Uvaysiydagi “men” faqat ishqiy kechinmalarni ifodalovchi subyekt emas, balki hayotiy tajribani anglaydigan va unga mustaqil munosabat bildiradigan ma’naviy subyekt sifatida namoyon bo‘ladi.

Nodira va Uvaysiy ijodini birlashtiruvchi jihatlardan biri — mumtoz poetik an’analar doirasida individual ovoz yaratganliklaridir. Har ikki shoira g‘azal kabi an’anaviy janr imkoniyatlaridan foydalanib, shaxsiy ruhiy tajribani badiiy ifodalagan. Uvaysiy ijodidagi “Uvaysiyman” kabi bevosita o‘zlik ifodasi hamda Nodira lirikasidagi ichki kechinmalar tasviri ayol ijodkorning poetik subyekt sifatidagi faolligini ko‘rsatadi.

Shu bilan birga, ularning lirik o‘zligida ayrim farqlar ham kuzatiladi. Nodira she’riyatida ishq, hijron va vafo bilan bog‘liq kechinmalar ko‘pincha ma’naviy-falsafiy mazmun bilan uyg‘unlashadi. Uvaysiy lirikasida esa dard, insoniy munosabat, ichki iztirob va ruhiy-ma’naviy izlanishning bevosita ifodasi kuchliroq namoyon bo‘ladi. Uvaysiyning chiston janrida ijod qilgani, xususan, “Anor” chistoni ham uning poetik tafakkuri va ramziy ifoda imkoniyatlarining kengligini ko‘rsatadi.

Nodira va Uvaysiy ijodidagi lirik o‘zlikni anglashda mumtoz adabiyotning an’anaviy obraz va ramzlari ham muhim o‘rin tutadi. Ishq, hijron, vafo, dard, visol kabi poetik tushunchalar shoiralar ijodida faqat an’anaviy mavzu sifatida emas, balki individual ruhiy tajribani ifodalash vositasi sifatida ham namoyon bo‘ladi. Shu sababli ularning she’riyatida an’anaviy poetik qolip bilan individual ijodiy tafakkur uyg‘unlashganini kuzatish mumkin.

Xulosa

Nodira va Uvaysiy ijodini qiyosiy o‘rganish o‘zbek mumtoz she’riyatida ayolning mustaqil poetik subyekt sifatida namoyon bo‘lish jarayonini anglash imkonini beradi. Nodira lirikasida lirik “men” ishq, hijron, vafo va ma’naviy izlanishlar orqali shakllansa, Uvaysiy ijodida dard, insoniy munosabatlar, ruhiy izlanish va ma’naviy-intellektual mushohada bilan uyg‘unlashadi.

Har ikki shoira o‘z kechinmalarini o‘z nomidan ifodalab, mumtoz adabiyotning an’anaviy shakllari doirasida individual poetik ovoz yaratgan. Ayniqsa, Uvaysiyning “Uvaysiyman” radifidan foydalanishi lirik “men”ning bevosita ifodasini kuchaytirsa, Nodira she’riyatida ichki kechinmalarni obrazli va ramziy ifodalash orqali individual poetik subyekt namoyon bo‘ladi.

Shu sababli Nodira va Uvaysiy ijodi o‘zbek mumtoz adabiyotida ayol lirik subyektining shakllanishi va rivojlanishini o‘rganishda muhim ilmiy-estetik ahamiyatga ega. Ularning ijodi ayol shoiraning nafaqat an’anaviy poetik tizim doirasida faol ishtirok etganini, balki o‘zining individual ruhiy tajribasi va poetik ovozini mazkur tizim orqali ifodalaganini ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Nodira. Devon. Tuzuvchi va so‘zboshi muallifi M. Qodirova. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 2001.
2. Qodirova, M. Uvaysiy va uning adabiy muhiti. – Toshkent: Fan, 1984.
3. Jalolov, T. O‘zbek shoiralari. – Toshkent: Fan, 1970.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

4. Komilov, N. Tasavvuf. – Toshkent: Movarounnahr, 2009.
5. Orzibekov, R. O‘zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: Fan.
6. Quronov, D., Mamajonov, Z., Sheraliyeva, M. Adabiyotshunoslik lug‘ati. – Toshkent: Akademnashr, 2013.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.